

Реальна загроза існуванню суб'єктності відобразилась в цілій низці проявів вчинковості на особистісному рівні: служитель Михайлівського собору, який вдарив у тривожні дзвони в ніч розгону, машиніст потягу метро, який закликав пасажирів вийти і допомогти майданівцям, командир військової частини, який відмовився брати участь в розгоні, лікарі, які втрачали роботу, але продовжували працювати практично в цілодобовому режимі, принесені пенсіонерами останні шматки хліба тощо. Здатність до вчинку, до поведінки, яка виходить за межі задоволення базових потреб відчувається як правило безпомилково, і знаходить відповідний відгук як всередині групи, так і поза її межами. На мікрорівні прикладом приєднання може слугувати випадок із російськомовними українськими журналістами, яким довелося брати інтерв'ю у ветерана УПА. На запитання, навіщо воїни завжди мали при собі заховану отруту, воїн без тіні пафосу відповів, що це робилось на випадок, коли боєць не зможе витримати тортур. Не змовляючись, вся знімальна група перейшла на українську мову. Прояв вчинкової суб'єктності не в останню чергу змусив українську діаспору відкрито визнати своє українське походження і стати надважливим співучасником прояву суб'єктності українства.

Безпрецедентна представленість представників всього суспільства може слугувати підтвердженням здатності фіксувати і відповідати на реально важливі цивілізаційні виклики, причому не варто недооцінювати високу потенційність українства на рівні реалізації завдань проміжного характеру. Суб'єктність із необхідністю має бути пережитою її носієм через усвідомлення і вербалізацію. «Україна є, Україна буде!» – ці гасла Майдану можна розглядати і як прояв самоусвідомлення, і як реакцію на ствердження протилежного, і як прояв потреби проявитись, самореалізуватись, відбутись. Під час подій на Майдані багато говорилось про відновлення – пам'яті, справедливості (історичної, соціальної тощо), що можна інтерпретувати і як вияв потреби заповнення ментального дефіциту, і як актуалізацію ментального досвіду групи, і як прояв національного характеру [5]. Переживання єдності, об'єднаності, толерантне співіснування представників цілої низки етнічних груп, представників різних конфесій дозволяє твердити, що мова в даному випадку йде не тільки про надструктурне утворення – націю, або про глибинний, базовий характер потреб і переживання, пов'язані із ними.

Суб'єктність як відображення потреби проявитись, зберегтись і відбутись має глибинний ментальний характер, чітке вкорінення у базові прошарки ментальної структури групи. Можливо, ця особливість теж відіграла роль у декларації

позаполітичного характеру Майдану, виражено виконавській функції, яку було відведено політичним партіям і лідерам під час подій 2013–2014 рр.

Якщо спробувати розглядати гострі соціальні кризи як прояв ментального дефіциту, як брак ментального імунітету чи як ознаку наявності прогалін в наборі ментальних паттернів реагування на виклики зовнішнього середовища (передовсім соціального), видається логічним пояснення кризових періодів процесами закономірного еволюційного характеру. Характерним прикладом є ситуація, символічно виражена в казках, коли герой має «піти туди, не знати, куди, знайти те, не знати, що», щоб вийти на якісно інший, досі незнайомий рівень розвитку. В ситуації високого рівня невизначеності, особливо в поєднанні із вираженим характером потенційної загрози колективний розум продукує цілу низку дієвих поведінкових паттернів. Прикладом виразної відповіді на заперечення суб'єктності може слугувати феномен маркування – рясна низка фарбованих в національну символіку добре видимих об'єктів (мостів, парканів, труб, веж, стін багатопверхових будинків, набережних, під'їздів, воріт, лавочок), вивішені на балконах і біля будинків прапори, фіксовані на одязі чи сумках жовто-сині стрічки, українські вінки, вишиванки і козацькі чуби – можуть розглядатись і як прояви суб'єктності на індивідуальному рівні, і як знаки свідомого вибору, долученості до суб'єктності групи.

Як виразний прояв ідентифікації загального в ментальнісно обумовленому конкретному просторі можна розглядати приклади активної підтримки проявів української суб'єктності представниками інших груп, особливо тих, які пережили процес виокремлення відносно недавно. Мабуть, найвиразнішою ілюстрацією можуть слугувати меседжі народів Східної Європи: «У нас було так само, ми знаємо, що ви переживаєте».

Отже, події Революції Гідності і наступні прояви активної боротьби українців «за свою правду» можна розглядати і як запит на суб'єктність, і як спалах, прояв суб'єктності, як етап формування суб'єктності української нації, і, власне, як українську еволюційну складову загального цивілізаційного поступу.

1. Додонов Р. А. Учение о детерминантах мыслительных автоматизмов. – Запорожье: Тандем-У, 1999. – 264 с. 2. Воропаева Т. Українство в цивілізаційному ракурсі / Т. Воропаева // Українознавчий альманах. – 2012. – Вип. 8. – С. 9–13. 3. Людина. Суб'єкт. Вчинок: філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – 360 с. 4. Український соціум / за ред. Крисаченка. – К.: Знання України, 2005. – 792 с. 5. Фурман А. В. Психокультура української ментальності. – Тернопіль: Екон. думка, 2002. – 131 с.

УДК 323.2

Тетяна Талько

Вітчизняні філософсько-антропологічні стратегії в контексті євроінтеграційних прагнень України

Автором досліджується, яким чином у сучасних вітчизняних філософсько-антропологічних розвідках, переважно орієнтованих на поглиблення понять, розроблених в межах західноєвропейського філософського дискурсу, інтерпретується поняття «антропосфера». Виявлено особливості розуміння вітчизняними дослідниками динаміки функціонування цього феномена. Підкреслюється, що вітчизняний антропологічний дискурс слушно переймається дослідженням найважливішого елемента сутнісної визначеності людини – свободи, що є особливо актуальним у зв'язку з тими суспільно-політичними зрушеннями, які відбуваються останнім часом в Україні.

Ключові слова: філософська антропологія, антропоцентризм, антропологічний принцип, універсалізм, холономний підхід, антропосфера, трансгуманізм.

Tetiana Talko

Ukrainian Philosophic-Anthropological Strategies in the Context of Ukraine's Intentions of European Integration

The author of this article argues that despite the popularity of criticism against antropologism and anthropocentrism in Ukrainian philosophy, the topical anthropologic issues remain the main challenge for the national researchers' heritage. It is underlined that anthropologic shift of Ukrainian philosophy has been dominantly affected by Kantianism as well as the ideas of anthropological, phenomenological and existential directions of West European postclassic philosophy. This affect, in turn, contributed to the formation of postclassical philosophical discourse in Ukraine which has not yet exhausted the depth of issues.

Keywords: *Philosophical Antropology, Antropocentrism, Antropological Principle, Universalism, Holonomic Approach, Antroposphere, Transhumanism.*

Татьяна Талько

Отечественные философско-антропологические стратегии в контексте евроинтеграционных устремлений Украины

Автор исследует, каким образом в современных отечественных философско-антропологических исследованиях, преимущественно ориентированных на углубление понятий, разработанных в рамках западноевропейского философского дискурса, интерпретируется понятие «антропосфера». Выявлено особенности понимания отечественными исследователями динамики функционирования этого феномена. Подчеркивается, что отечественный антропологический дискурс справедливо обращает внимание на исследование важного элемента смысловой определенности человека – свободы, который является особенно актуальным в связи с теми общественно-политическими изменениями, которые происходят в последнее время в Украине.

Ключевые слова: *философская антропология, антропоцентризм, антропологический принцип, универсализм, холономный подход, антропосфера, трансгуманизм.*

Традиційним для вітчизняної філософсько-дослідницької літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. стало твердження, що наріжним каменем сучасної вітчизняної філософії є антропологічна проблематика. Підкреслюючи, що антропологічний поворот в українській філософії відбувся переважно під впливом кантіанства, а також під впливом ідей антропологічного, феноменологічного та екзистенційного напрямків посткласичної західноєвропейської філософії, вітчизняні дослідники акцентували увагу на світоглядних питаннях, які виникають у процесі взаємодії людини та світу.

Сьогодні вітчизняні гуманітарії зазначають, що останнім часом стала модною критика антропологізму в філософії. Критиці піддаються усі види філософії суб'єкта. Окремі науковці ставлять питання про необхідність зміни підходів до проблем, які розглядаються. Антропологічний принцип пропонують замінити на універсалістський підхід. Наприклад, вітчизняний дослідник Толстоухов А. В., наполягаючи на необхідності запровадження універсалістського підходу у вітчизняну філософію, підкреслює: «Відмова від класичного антропоморфізму та антропоцентризму – і взагалі від будь-якого «центризму» – виступає однією з основних вимог, якій має відповідати світогляд людства у ХХІ столітті» [5, с. 20].

Наступ на філософсько-антропологічний дискурс, який ставить людину в центр філософування, з боку критиків настільки активізувався, що виникає уявлення про те, що людина вже не є центром філософського розмислу і не виступає в якості основного предмета посткласичного філософського дискурсу.

Розмірковуючи з приводу того, чим же переважно переймається сучасна філософська думка, відмовляючись розглядати людину в якості основного предмета дослідження, С. І. Щербак зазначає: «Натомість прийнято звертати увагу на загальне – на мовні, соціальні, епістемологічні та інші каркаси, структури і системи» [5, с. 71]. Виникає питання, чи ми дійсно маємо справу зі зміною моделі вітчизняного філософування, чи лише зі зміщенням акцентів у базових для вітчизняного філософського дискурсу людинознавчих пошуках? І чи з запровадженням універсалістського та інших сучасних підходів антропоцентричний характер нашого філософування буде змінено?

Цікаве поєднання антропоцентристського, універсалістського і холономного підходів зустрічаємо в розробці вітчизняними філософами проблеми антропосфери у монографії

колективу київських дослідників М. М. Кисельова, Т. В. Гардашук, С. І. Грабовського та ін., що має назву «Антропосфера: сучасні інтерпретації». Зокрема, С. Грабовський зазначає, що особливістю філософського підходу до інтерпретації феномену антропосфери є звернення до соціокультурних, соціально-політичних та соціально-історичних вимірів антропосфери ХХ–ХХІ століть. Із цього витікає цілий ряд завдань, які стоять перед українською філософською думкою. Серед них, наприклад, важливим є осмислення різних проектів перевлаштування антропосфери. Особливо прискіпливої уваги сьогодні потребують утопічні проекти, які висувують грандіозні плани «впокорення природи» і формування «нової людини» [1, с. 119].

Вказуючи на той факт, що поняття «антропосфера» «постає репрезентацією світу людини і самої людини у цьому світі» і є означенням «певної динамічної цілісності, яка поєднує соціальне та природне, біосоціальне та техніко-технологічне, здійсненне та потенційне», С. Грабовський зауважує, що це поняття вживається як синонім понять «ноосфера» та «соціосфера» [1, с. 118–120], а отже можемо говорити лише про відносну його новизну для української філософії, яка достатньо глибоко розробила означені вище феномени.

Розглядаючи три соціоприродні концепти: антропоцентризм, біоцентризм та екоцентризм в якості трьох провідних світоглядних стратегій, що функціонують у сучасній культурі, автори монографії слушно зауважують, що ці стратегії «...є свідченням свого роду неврозу, викликаного серйозністю гуманітарної та екологічної ситуації в сучасному світі та спробою усвідомлення людиною (людством) власного статус-кво у надзвичайно складній природній та соціальній реальності» [1, с. 5].

Філософсько-світоглядне осмислення феномену антропосфери у монографії колективу авторів спирається не лише на раціонально-наукові, але й на мистецько-художні інтерпретації. Результатом такого підходу стало те, що представлене дослідження є не лише достойним вкладом у розробку дискусійного нині поняття «антропосфера», але й аргументованим доведенням положення, що «...в антропосферному контексті культура не є позаприродним феноменом. ...сам термін «природа» є утворенням людської культури і, разом з тим, необхідною передумовою існування й розвитку культури як феномену» [1, с. 5].

Популярна нині концепція «соціо-біологічної дезадаптації» людини, яка сприяла формуванню трансгуманізму, руху за використання нових досягнень науки та технологій для покращення пізнавальних та фізичних здатностей людини, є показовим прикладом моделювання «нової людини» адептами новітніх технологій. Засновники трансгуманізму Нік Бостром, Рей Курцвейль, Вернон Уінж, Олександр Болонкін, а також їх послідовники, вважають, що соціокультурне випереджає у своєму розвитку біологічне, а отже, біологічна природа людини потребує технологічного вдосконалення у відповідності до вимог сучасних культурних трансформацій. Наголошуючи на недосконалоості «біологічного носія», адепти нового напрямку підкреслюють, що людський інтелект може бути врятованим завдяки його «переселенню» в комп'ютер [4, с. 157–158]. Перспективи зникнення людини у машинно-інформаційній цивілізації яскраво оприявнюються у новому терміні «постлюдина», введеному для означення нової моделі людини – феномена, що замінить сучасну недосконалу людську істоту. Постлюдина – нова істота, яка виникне в результаті застосування нано, біо, інфо, когнітивних та соціальних технологій, тобто в результаті трансформації людиною себе за допомогою імплантантів, генної інженерії, безстатевої репродукції, конвергенції зі штучним інтелектом. Останнім часом подібні ідеї стали настільки популярними, що породили цілий напрям, який набув назву «постгуманні студії».

Осмишуючи теорії трансгуманістів, вітчизняні дослідники підкреслюють, що, незважаючи на зростаюче протистояння у процесі усвідомлення сучасного стану «світу людини» між «алармістами», «біоконсерваторами», прихильниками біосферного підходу та прибічниками радикальних технократичних сценаріїв – «прогресистами», варто сподіватися на їх порозуміння. З точки зору науковців нині «слід сконцентрувати зусилля для створення нового сценарію, який би поєднав все позитивне в попередніх розробках і подарував би надію на більш-менш благополучне майбутнє людського роду» [1, с. 19].

Переосмишуючи й інтегруючи все раціональне, що є в цих концептах, науковці слушно зауважують зростання значимості соціогуманітарних досліджень в оцінці сучасного стану антропосфери. «Гуманітарія, як необхідний компонент осмислення феномена антропосфери, – підкреслюють дослідники, – сьогодні налаштовується відстоювати власну методологічну автономію, проте не втрачає інтересу до класичних стандартів природничої науки» [1, с. 5].

Окремої уваги потребує акцентуація нашими науковцями уваги на тому, що «концепція холономності дає більше можливостей осмислити природу людини в порівнянні із класичними підходами до цієї проблеми» [1, с. 6]. К. Є. Зарубицький, розглядаючи природу людини в світлі концепції холономності, зауважує свою незгоду з міркуваннями Стівена Хокінга стосовно того, що у світі, який виводиться з математичних інтерпретацій квантово-механічних явищ, немає місця людині. Дослідник вірить в людину і вважає істинними тільки ті фізичні моделі, які відповідають наступним вимогам: світ має сенс, цей сенс є доступним людині і реалізується людиною, через нього людині відкривається вічне життя [1, с. 105].

Визначаючи своє розуміння єдності світу як холономність, Є. Зарубицький підкреслює, що ця єдність виявляється через так звані «приховані зв'язки», використовувати які свідомо здатна лише людина.

Цікавими є роздуми науковця стосовно того, що уявлення про вічність передаються з покоління у покоління з часів

Давнього Єгипту. Науковець припускає, що вирішальну роль у ретрансляції цих уявлень зіграли давні містерії. Але звідки ж вони виникли? «Знову ж таки, – пише Є. Зарубицький, – можна припустити, вони мають позаземне походження. ...У даному випадку... їх переконливо підтверджують численні свідчення духовних подвижників та філософів» [1, с. 105]. Подібного роду «доведення» виглядають досить авантюристи, хоча автор і правий у тому, що сучасна філософська думка повинна ширше використовувати надбання містико-езотеричного досвіду для отримання цілісного уявлення про сутність феномену людського у цьому світі.

Слід погодитись з думкою авторів монографії, що звернення до людини залишається провідною тенденцією вітчизняної філософії. Науковці заявляють: «Своєрідним же «завданням на майбутнє» в осмисленні антропосфери як реальності і як філософського поняття є звернення до людини. Ключовим елементом конкретно-історичної форми чи тенденції розвитку антропосфери завжди була і є людина, так само конкретно-історична. ...без урахування розмаїття типів людини неможливе подальше досягнення антропосфери» [1, с. 7]. Є очевидним, що особлива заангажованість антропологічною проблематикою спричинена не лише загальною проблематичністю накопиченого на протязі останніх століть знання, але обумовлена необхідністю сформувати проекти, які стали б спробою порятунку людини у створеному нею ж світі.

Слід зауважити, що вітчизняний антропологічний розмисел завжди був тісно пов'язаний з класичною західною метафізикою, а також посткласичним акцентуванням антропологічної рефлексії на формуванні аксіологічних засадових принципів людського буття та створених у відповідності до них моделей світу [3].

Вітчизняні дослідники підкреслюють, що сучасна українська людина, існуючи у *патологічному кризовому соціумі*, поглибила свою «кризову» характеристику і перетворилася на *«людину кризової деструкції»*. Сергій Грабовський визначає останню як істоту, яка відчуває свою відірваність від істинного людського буття з його вищими цінностями, і водночас перебуває у стані майже наркотичної задоволеності від «власної незадоволеності буттям» і процесу нищення цього буття. «...людина кризової деструкції», зауважує філософ, – як різновид «людини кризи» налаштована вже не просто на виживання, а на такий покруг, як *виживання-через-руйнацію*, на знищення певних сегментів соціально-культурного життя і психологічного людського ества в інших і в собі, і за рахунок цього – на виживання на рівні одновимірного буття. Одновимірного навіть у суто соціальному плані, не кажучи вже про духовний» [7]. Виходом з означеного конфлікту зі світом вітчизняна філософія бачить у формуванні суспільного простору, що сприятиме формуванню вільної діяльної особистості, яка є суб'єктом історичного процесу і здатна до творчого і відповідального переосмислення і переоблаштування світу.

Вітчизняні дослідники сьогодні наполегливо підкреслюють, що у процесі перетворення предмету природи у предмет культури за допомогою знаряддевої діяльності людина здатна не лише подвоювати світ, але й «відриватися» від прив'язаності до матеріальних форм, трансцендувати, створюючи культуру як простір свободи. Відповідно, антропологічна рефлексія засновується на визнанні неможливості примусу стосовно людської особистості та утвердженні її здатності до абсолютної індивідуальної самоврядності, тобто до свободи. Розглядаючи людину як істоту біо-соціальну і

тілесно-духовну, підкреслюючи, що навіть біологічне в ній завдяки вольовим зусиллям та під впливом соціального перетворюється на нетварне, а отже необхідність перетворюється на свободу, вітчизняна антропологічна думка визнає абсолютне значення самоперетворюючої діяльності як принципу людського буття у світі.

Досліджуючи основні етапи розвитку поняття свободи в класичній європейській філософії, М. Булатов, яскравий представник київської антропологічної школи, який ще за радянських часів намагався вирішити питання, чи може людина порятуватися від свого розуму й наслідків діяльності, подібно до того, як свого часу вона рятувалася за їх допомогою від своєї біологічної недосконалості, зауважує, що наші знання про свободу формувались в межах ідеології марксизму: свободу ми розуміли як пізнану необхідність. З переходом до демократичної ідеології вчимося розуміти свободу як можливість вибору. «Людина, її сутнісна визначеність та свобода як найважливіший елемент цієї визначеності – тема, обшир котрої важко перебільшити», – слушно зазначає науковець [6, с. 3].

Аналіз історичних варіацій на тему свободи та постановка питання «Чи можлива метафізика свободи у XXI ст.» спонукав авторів колективної монографії «Людина в цивілізації XXI століття: проблема свободи» досліджувати не лише загальнометафізичні виміри свободи, але також її політичні, юридичні та інші аспекти, виміри вселюдські й етнокультурні, індивідуально-особистісні і соціально-спільнотні. В кожному з таких вимірів вітчизняні науковці виокремлюють і роблять предметом уваги екзистенційне осереддя свободи [6, с. 3].

Прослідковуючи паралелі культурного співпадіння чи суголосності зі світом західноєвропейської культури, вітчизняні дослідники акцентують нині увагу на необхідності національної самоідентифікації суб'єкта української культури. Актуальною стала проблема визначення межі, за якою закінчується виправданість та природність існування у нашій культурі певних західних інтелектуальних впливів, штучність їх бездумного використання в межах національної культури. Сьогодні перед українцями стоїть завдання знайти себе – українську людину, утвердити своєрідність національної культури серед культур інших народів світу, толеруючи чуже, не цуратися свого. Шлях до цих пошуків було прокладено у XIX столітті, коли філософська рефлексія в межах філософії національної ідеї стверджувала як самостійну тему нації, специфіки її існування та своєрідність української культури, українства у світовому культурному просторі. Вітчизняна філософська думка нині намагається узгодити характерний для неї інтровертний, кордоцентричний персоналізм, (що, як відомо, свідчить про націленість особи на експансію не у світ, а у власне ество), із завданнями, що постали перед нею у зв'язку з соціальними зрушеннями і необхідністю за-

хисту і збереження своєї культурної ідентичності і державної незалежності.

Безумовно позитивним є те, що українська філософія сьогодні добре засвоїла основний принцип антропологічної настанови: насамперед виходити з людини, розуміючи її з неї самої, а не із зіставлення людини з чимось похідним від предметного світу, з чимось позалюдським. Послідовно запроваджуючи цю тезу, вітчизняна антропологізована думка спирається на кантівський трансцендентально-філософський принцип, який поєднується з пост-класичними методологіями. Така позиція призводить до того, що людина стає головним чинником світотворення. Підкреслюю, що мова не йде про антропологічну редукацію, а скоріше про кардинальне «зміщення точки зору».

У висновках зауважу, що класична метафізика дивилася на світ і людину «очима сущого», а нині суще дивиться на себе очима людини, котра після гайдеггерівського «онтологічного повороту» усвідомлює себе в якості екзистуючої істоти. Екзистенційний характер буття людини у світі свідчить про те, що сенс у цей світ несемо ми. Отже, завдяки введенню антропологічного принципу вітчизняна філософія, як і її західна колега, спромоглася взяти до уваги стрижневу для філософії проблему людини і значно просунути на шляху її осмислення.

1. Антропосфера: сучасні інтерпретації: Монографія / М. М. Кисельов, Т. В. Гардашук, С. І. Грабовський та ін. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2015. – 192 с.; 2. *Больнов О. Ф.* Філософська антропологія та її методичні принципи / О. Ф. Больнов // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія: Навч. пос. / Упор. В. В. Лях, В. С. Пазенок. – Київ: Ваклер, 1996; 3. *Гнатенко П. І.* Феномен природи людини: монографія / П. І. Гнатенко. – К.: Вища освіта, 2014. – 167 с.; *Метельова Т.* Світоглядно-антропологічні основи західноєвропейської філософії: від архаїки до модерну / Т. Метельова. – К.: Українська книга. – 280 с.; *Метельова Т.* Людина в історії: пошук системних закономірностей / Т. Метельова. – К.: Українська книга. – 2003. – 448 с.; *Талько Т. М.* Антропологічна думка у сучасній українській філософії: основні ідеї та принципи розвитку / Т. М. Талько // Пост-методика, № 7 (71). Антропологізм в освіті: джерела, досягнення та перспективи. – Полтава: ПОІППО, 2006. – С. 93–102; *Хамітов Н.* Філософія човека: от метафізики к метаантропологии / Н. Хамітов. – К.: Наук. д., 2001; 4. Етика науки: виклики сучасності: Монографія / М. М. Кисельов, Т. В. Гардашук, С. І. Грабовський та ін. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2014. – 248 с.; 5. Людина в лабіринті перспектив / А. В. Толстоухов, О. Є. Перова, О. М. Рубанець та ін. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2004. – 220 с.; 6. Людина в цивілізації XXI століття: проблема свободи / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Т. В. Лютий, Г. І. Шалашенко, Є. І. Андрос, А. М. Дондюк, Г. П. Ковадло, Н. В. Хамітов, О. А. Ярош, В. П. Загороднюк. – К.: Наук. думка, 2005. – 272 с.; 7. *Грабовський С.* Криза людини і людина кризи / Сергій Грабовський [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/7601-kriza-lyudini-i-lyudsns-krizi.html>.

УДК 165.242.1:323 (477)

Ірина Федорченко

Цивілізаційний вимір українського національного характеру

Стаття присвячена дослідженню процесів становлення й розвитку національного характеру українського народу та аналізу специфіки впливу українського національного характеру на державотворчі процеси. Обґрунтовано визначення національного характеру, окреслено найважливіші функції національного характеру як чинника державотворення, а також основні структурні й сутнісні складові українського національного характеру, наявність яких дозволяє забезпечити стабільність українського суспільства та його